

Linkshandigheid in het handschrift?

Linkshandigheid in het handschrift?

een historische verkenning

“De linkshandigheid neemt gestadig toe, is om die reden een groot en actueel probleem in pedagogisch en grafologisch perspectief.” Lotte Schelenz, 1966

“... dat de “permissive society” de oorzaak is van een belangrijke toename van linkshandigheid”. Jane Paterson, 1976

“Tegenwoordig worden linkshandigen in de schoollokalen van verlichte westerse landen als Nederland en de Verenigde Staten gewoonlijk stilzwijgend getolereerd, maar daar houdt het wel mee op.” Rik Smits, 1993

Ineens geïnteresseerd!

Het gebeurt nogal eens, dat ik bij Henrik Wirz in Emmerich langsga. Dan heeft hij een boek voor me besteld en laat weten, dat het is aangekomen. Ons plezierige contact leidt steevast tot een verrijkend gesprek. Zo kwam op 12 april 2007 het begrip ‘linkshandigheid’ in het handschrift ter sprake. We waren het erover eens, dat bij een schriftanalyse in elk geval naar leeftijd, geslacht én schrijfhand moet worden gevraagd. Maar spreekt dat laatste wel zo vanzelf? Bestaat daar eensgezindheid over onder grafologen? Wordt daar, in de loop van de tijd, steeds hetzelfde over gedacht? Is linkshandigheid in het handschrift wel of niet te zien? Het zal duidelijk zijn - deze vragen wekten mijn belangstelling!

Toevallige belangstelling?

Om eerlijk te zijn: nee! Sinds een jaar of drie oefen ik dagelijks met mijn linkerhand. De vrees bekwam me namelijk, dat de lichte tremor in mijn rechterhand op een zeker moment een vlot geschreven schrift onmogelijk zou kunnen maken. In Acta Grafologica (voorjaar 2004) staat mijn artikel over “Beefschrift”. Bovendien ligt de keuze voor dit onderwerp om nog een heel andere reden voor de hand - van nature ben ik linkshandig! Maar bij het leren schrijven in de jaren veertig van de vorige eeuw was links schrijven nog volstrekt uit de boze..

Dat ik - door de lichte tremor - uiteindelijk links ben gaan schrijven, blijkt voor deze bijdrage van belang. Uit eigen ervaring kan ik nu aangeven welke schrijfbewegingen voor mij typisch linkshandig zijn. Laat ik daar mee mogen beginnen.

Voor mij typisch linkshandig

Het viel me op, dat sommige schrijfbewegingen met mijn linkerhand spontaan de andere kant op gingen in vergelijking met mijn rechterhand. Onlangs drong door een artikel van Brandt uit 1976 tot me door, dat deze bewegingen zich alle in het *horizontale* vlak afspelen en wel:

1. kleine letters: bij t en f gaat de dwarsstreek van rechts naar links
2. hoofdletters: bij A, E, F, L en T gaat de dwarsstreek van rechts naar links
3. cijfers: bij ‘5’ en ‘7’ gaat de dwarsstreek van rechts naar links
4. leestekens: bij het afbreekstreepje gaat dit van rechts naar links.

Linkshandigheid in het schrift nader onderzocht

In de literatuur heb ik bij 24 auteurs nadere informatie over linkshandigheid gevonden. In het paper “Linkshandigheid” (Zevenaar, 160407) staan deze gegevens chronologisch op een rij. Ze bestrijken een periode van 1925 (Gerstner, Schneickert) tot en met 2006 (Wallner, Joos & Gosemärker).

In deze bijdrage worden twee vragen nader onderzocht:

Wat is het standpunt over een mogelijk onderscheid tussen links- en rechtshandig schrift?

Bestaan er specifieke schriftkenmerken voor linkshandige schrijvers (m/v)?

Standpunt over een mogelijk onderscheid tussen links- en rechtshandig schrift

In dit bestek kunnen niet alle opvattingen over dit standpunt worden besproken. Als we de tijdsspanne 1925-2006 overzien, dan tekent zich daarin weinig overeenstemming af.

Eerst een begripsomschrijving van linkshandigheid. Er wordt het volgende onder verstaan:

- Diegenen, die normaliter alleen links schrijven en, ondanks de poging op school met rechts te moeten beginnen, steeds links hebben geschreven. (Brandt, 1976)

- De grotere bekwaamheid van de linkerhand bij moeilijke éénhandige activiteiten en het verschil in prestatie ten gunste van de linkerhand bij complexe opgaven. (Joos 2004)

Zo stelt Gerstner (1925), om een voorbeeld te noemen, dat er “enkele duidelijke veranderingen” zijn bij linkshandig schrift in vergelijking met dat van rechtshandigen; hij vermeldt vier specifieke schriftkenmerken, onder andere de verandering van schrifthelling. (Vandaar de linkshellende titel in computerfont 16-punts Seattle boven deze bijdrage, met daaronder dezelfde, iets verkleinde,

rechtshellende titel met mijn linkerhand.)

Wittlich (1951) vindt daarentegen, met veel andere auteurs, de conclusie fundamenteel, linkshandig schrift “dezelfde kenmerken” vertoont als rechtshandig schrift. Om vervolgens enkele oorzaken te noteren, die duidelijke aanwijzingen geven voor linkshandigheid. Het voor hem “belangrijkste herkenningmateriaal”, in vrijwel elk linkshandig schrift, bestaat uit enkele in spiegelbeeld vervaardigde letters.

Voor Roman (1952) is linkshandigheid met linkshellend schrift verbonden, zoals rechtshellend schrift bij rechtshandigen hoort. Spiegelschrift is voor haar de natuurlijke modus van de linkshandige, bovendien door haarzelf experimenteel aangetoond.

Pfanne (1961) wijst wel op een mogelijke omkering van de symboolbetekenis bij linkshandig schrift, maar vermeldt geen specifieke schriftkenmerken voor linkshandigen.

Schelenz (1966): Op elk aspect van het schriftbeeld (beweging-vorm-ruimte) gedraagt de linkshandige zich in meer of mindere mate anders, doorgaans ‘moeilijker’, dan de rechtshandige. Er mag echter niet meteen worden besloten tot ontbrekend innerlijk evenwicht en innerlijke tweespalt!

Albarda-Hankes Drielsma (1971) wijst de gedachte, dat naar links gericht schrift altijd van linkshandigen komt, naar het land der fabelen.

Pfanne (1971) keert zich tegen de wijdverbreide en diepgewortelde mening, dat “linkshandig-heid = linkshelling” zou moeten zijn.

Müller & Enskat (1973) vermelden de grotere frequentie van linkshelling en van nauwte bij de schriften van linkshandigen.

Olyanova (1974) vindt het niet vanzelfsprekend dat het schrift van iemand, die links schrijft, naar links toe draait.

Brandt (1976) stelt, dat het rechts-links-probleem te eenzijdig naar het “linkshandige schrift” is verplaatst en dat deze eenzijdige oriëntatie op “linkshandigenschriften” niet langer te handhaven is.

Grayson (1981) neemt niet aan, dat iemand die linkshellend schrijft, linkshandig moet zijn.

Müller (1984) stelt, dat de bewegingstendens van de linkshandige bij het schrijven meer egopetaal (naar zichzelf toe) is, bij de rechtshandige daarentegen egofugaal (van zichzelf af). Zij vindt het, om verkeerde interpretaties te voorkomen, van belang te weten, of het handschrift van een links- of een rechtshandige is. Menig linkshandige schrijft volgens haar niet alleen steil of meer dan steil, maar ook uitgesproken linkshellend. Deze schrijfhoek ontstaat bij langzame en/of ongeoefende schrijfwijze en moet primair vanuit dit aspect worden gezien en beoordeeld.

Peugeot (1989) komt tot de conclusie, dat een typisch linkshandigenschrift niet bestaat en dus evenmin grafologisch kan worden geïdentificeerd. Er zijn volgens haar veel soorten kenmerken die van moeilijkheden getuigen (maar niet specifiek zijn voor linkshandigen, ze kunnen óók in het schrift van rechtshandigen voorkomen). Een belangrijke uitzondering hierop zijn volgens haar de van rechts naar links vrij (spontaan) getrokken halen, onderstrepingen en parafen; ze komen kennelijk alleen in linkshandig schrift voor.

Michel (1993) krijgt uit de oudere literatuur de indruk, dat men de linkshandige schrijver al lang en breed op het spoor is. Met name worden bij de linkshandige schrijver linkshelling aangenomen, spiegelbeeldige schrifthalen, onverbondenheid en uiteenlopende streekstoornissen en -onzekerheden. Het is volgens hem aan het fundamentele onderzoek van Brandt te danken, dat aan dit “veld van wetenschappelijke geruchtvorming”(Brandt 1976) hopelijk een halt is toegeroepen: “Aan een handschrift is niet te zien, of het met de rechter- of linkerhand werd geschreven; want er zijn geen ‘typische schriftkenmerken’ van de linker of rechter schrijfhand”.

Joos (2004) is van mening, dat er “een zekere aanwijzing” voor bestaat, dat een schrift door een linkshandige kan (niet per se moet zijn) vervaardigd. Zij somt een achttal kenmerken met illustraties op, waaronder dwarsstreken bij de kleine letter t, die van rechts naar links worden getrokken.

Wallner, Joos en Gosemärker (2006) wijzen er op, dat het Latijnse schrift rechtslopend is - de rechtshandige schrijft bijgevolg van het lichaam af. De linkshandige schrijft met analoge, maar

spiegelbeeldige spieren en met stotende of schuivende bewegingen “naar het hart toe”. Linkshandigheid is voor de auteurs, bij monde van Zuckrigl (1991) “niet een of andere aangeboren gewoonte of zelfs een teken van ziekte, veeleer is de voorkeur voor de linkerhand biologisch bepaald”. Er bestaat voor deze auteurs geen betrouwbare indicatie, dat een schrift door een linkshandige is vervaardigd.

Sonnemann (1953), Hertford (1975), Müller (1984), Bernard (1985), Whiting (1989), Michel (1993), Lowe (1999), West (2003) en Wallner c.s. (2006) zien informatie vooraf over de handigheid, naast leeftijd en geslacht, als derde “noodzakelijk gegeven”. Zij beschouwen haar als een (toekomstige) standaardis in de grafologische praktijk. Wie ben ik om dat te weerspreken!

Specifieke schriftkenmerken voor linkshandigen?

Op grond van het voorgaande stellen we ons op het volgende standpunt: linkshandigheid is niet voor honderd procent betrouwbaar uit het handschrift op te maken. Wel wordt er in de literatuur op gewezen, dat er kenmerken zijn die vaak - maar niet uitsluitend - in het schrift van linkshandigen voorkomen. Volgens Joos (2004) wijst een toenemend aantal van zulke kenmerken op “een zekere aanwijzing” voor schrift, dat door een linkshandige is vervaardigd.

Hieronder volgt een overzicht van de schriftkenmerken, die in de grafologische literatuur worden vermeld. Het kenmerk van het linkshandige schrift is de steilere helling (evt. linkshelling) en vergroting. (Schneickert, 1925)

Buitensporige uitvoering van schrijfbewegingen, verandering van schriftvorm, schrifthelling en schriftgrootte. (Gerstner, 1925)

Ontbrekende oefening enerzijds, ligging van het schrijfblad anderzijds, toenemend accent op horizontaal gerichte streken, wat vooral blijkt uit het ontstaan van langer uitschietende eind-streken, afschuining van de inktstreek naar rechtsonder (in tegenstelling tot afschuining naar linksonder bij de rechtshandige); dit komt door de plaats van de pen op het papier, enkele in spiegelbeeld vervaardigde letters. (Wittlich, 1951)

Linkshellend schrift, spiegelschrift als de natuurlijke modus van de linkshandige. (Roman, 1952).

Grotere frequentie van linkshelling en nauwte. (Müller & Enskat, 1973)

Omkering van de hoofdrichtingen;
ontbreken van glijden (van de pols) wat tot gevolg heeft:

- onregelmatige hoeken
- bolronde (convexe) vervorming van de regel
- regelmatig nauwer worden

onregelmatigheid: grootte, helling, afstand, richting;
vervorming van rondingen en beginhalen;
aantal breuken;

regressieve storingen, d.w.z. verandering van cirkelvormige bewegingen (niet gesloten cirkels en weglappende neerhalen of stokken);

omkering van volheid (inversion des pleins);
teken van Meyer (rafels aan de linkerkrant van de streek).

Al deze tekens komen - indien aanhoudend - alleen toevallig en tijdelijk in een schrift voor. (Villard, 1973, zich beroepend op onderzoek van Locard)

Rechtshandigen neigen, volgens Roman en Sonnemann, tot guirlandes, linkshandigen verkiezen arcades, wat bekend staat als een ‘geheimzinnig’ kenmerk. (Hartford, 1975)

De volgende kenmerken worden in de literatuur aan linkshandige schrift toegekend:

steil of linkshellend schrift (!);

spiegelbeeldige schrifthalen;

onverbondenheid;

verloopstorings (remmingen, verbeteringen, beefhalen, verbuigingen);

onregelmatig- en onbeholpenheid;

druktoename;

nadruk op horizontaal gerichte streken;

afname van individuele lettervormgeving. (Brandt, 1976)

Konter-Horizontal-Bewegung (KHB): Afzonderlijk geschreven dwarsstreekelementen (boemerangbeweging)

zijn te zien bij: t-dwarsstreken, boventekens, scheidingstekens, onderstrepingen, dwarsstrepen binnen andere letters (A,E,F,H,Z), verbindingsstreken of ook op andere gebieden, voor het geval daarin speciale individuele schrijfgewoonten tot uiting komen. De KHB is één van de zekere indicaties, dat een schrift met de linkerhand werd geschreven, ongeacht, of hiervoor de geoefende of ongeefende hand werd gebruikt. Meestal zijn het afzonderlijk (geïsoleerd) te schrijven dwarshaalelementen, bijv. bij: hoofdletters (de horizontale schriftelementen bij de blokschriftletters A,E,F,H,L,T,Z); kleine letters (de dwarshalen bij: t,z,f); cijfers 5 en 7; boventekens en umlauttekens; verbindings- en scheidingstekens; onder- en doorstrepingen; voortekens (plus- en minteken). (Brandt, 1976)

In eerste instantie kan men zich als voorinformatie oriënteren op de streekbreedte van de dwarshaal-elementen oriënteren. I.h.a. zal zo'n element op die plaats, waar de schrijfbeweging begint, sterker (breder/drukvoller) zijn dan daar, waar deze beweging eindigt. De schrijfbeweging zet meestal met een krachtiger schrijfhaal in. Daar, waar de schrijfbeweging ophoudt, zal de schrijfhaal meestal dunner, smaller, misschien ook meer aflopend zijn, zodat zulke schriftelementen aan hun keilvormige figuur vaak ook nog met het blote oog te herkennen zijn. De spits toelopende kant wijst in de richting, waar de schrijfbeweging heengaat. [cursief door DS]

Bij een schrift met maar weinig dwarshaalelementen kan men niet zonder microscopische onderzoek de linkshandigheid vaststellen. Voorwaarde is echter een minstens 100- tot maximaal 200-voudige vergroting; een stereomicroscop is aan te bevelen.

Als enige significante indicatie, die op een linkshandig vervaardigd schrift wijst, kunnen de "Konter-Horizontal-Bewegungen" gelden. In ons onderzoeksmateriaal was er bij rechtshandig vervaardigde schriften geen enkele KHB te vinden. Er is veel voor te zeggen, dat aan de mate van uitgesprokenheid van KHB het correlaat voor de mate van uitgesprokenheid van linkshandigheid kan worden toegekend. [cursivering DS] (Brandt, 1976)

De t-streep, links van de neerhaal, is als een teken van aarzeling op te vatten. (Grayson, 1981)

Rechtshandigen tekenen hun cirkels consequent tegen de klok in, linkshandigen zijn geneigd ze met de klok mee te tekenen. De linkshandige leerling keert de richting van de horizontale streken vaak om, die de rechtshandige gemakkelijk van links naar rechts maakt. (Bernard, 1985)

Deze kenmerken getuigen wel van schrijfmoeilijkheden, maar gelden niet specifiek voor linkshandigen: bij de coördinatie: schokkerige onderbrekingen (saccades), onverbondenheid, uitgezette of uitbundige eindes; bij de richting: linkshelling, onregelmatigheid, dalende handtekening; bij de druk: omgekeerde druk op de rondingen van korte letters, rafels aan de linkerkant van de streek (zogenaamd teken van Meyer); is bij modern schrijfgereedschap moeilijk vast te stellen. Peugeot (1989)

Verschillende hellingen van de neerhalen, linksinvloed die verbonden is met de t-balken en i-punten. (Whiting, 1989)

De enige indicatie voor linkshandig schrift is de door Brandt genoemde "Konter-Horizontal-Bewegung (KHB)"; dit is de van rechts naar links getrokken dwarsstreek, zoals bijvoorbeeld bij de letters A, E, F, T of t. (Michel, 1993)

Sommige soorten beweging zijn door een linkshandige gemakkelijker te maken zijn dan andere - *hoeken* en *arcaden* zijn voor een linkshandige natuurlijker te vormen dan *guirlandes*; onderlussen kunnen bijvoorbeeld naar links trekken. (Lowe, 1999)

Linkshandige kinderen bewegen soms van rechts naar links. Zo zullen zij bijvoorbeeld het streepje van de letter 't' van rechts naar links zetten, zodat het streepje soms naast het verticale lijntje staat. (Litière, 2002)

Dwarsstreken bij de kleine letter t worden van rechts naar links getrokken; naar links getrokken i-streken evenals linkslopende sluitingen van cirkelvormige i-punten schrijfrichting van een 0 volgens de wijzers van de klok; bij het begin van het woord lange letterophalen en -neerhalen; open, naar links gebogen onderlussen bij het einde van g en y, die er vaak driehoekig of v-vormig uitzien; bij de eindletters ontbreekt enerzijds de teruglopende onderkant, anderzijds vindt men flinke

linkslopendheid bij het gesloten deel;
ontbreken van eindhalen bij de afsluiting van e, t, h, m, n, bij een licht naar links gerichte schrijfhaal;
haakjes en curven bij het begin van kleine en hoofdletters die in linkslopende richting beginnen. (Joos, 2004)

In de vakliteratuur zijn talrijke aanwijzingen te vinden, dat de linkshandige “slechter”, smeriger, langzamer en onhandiger, in totaliteit motorisch minder ritmisch schrijft dan de rechtshandige. (Wallner, Joos & Gosemärker, 2006)

Tot slot

Door deze studie is me duidelijk geworden, dat linkshandig schrift op zich niet bestaat, hooguit links schrijvende mensen. Om die reden zijn er ook geen eenduidige schriftkenmerken te geven, al lijken sommige kenmerken daarvan bij hen wel vaker voor te komen dan andere.

Het is geen moment mijn bedoeling geweest om in te gaan op eventuele interpretaties van linkshandig schrift. Evenmin om op zoek te gaan naar wat moderne handleidingen te zeggen en/of te bieden hebben over schrijfonderwijs aan kennelijk linkshandige kinderen.

Zevenaar, 5 augustus 2007

Dick Schermer